

Олександр КОТЯШ,

викладач української мови і літератури,
спеціаліст вищої категорії, викладач-методист
відокремленого структурного підрозділу
Ірпінський фаховий коледж НУБіП України

**ВІД СЛОВА ДО СИСТЕМИ:
АРХАЇЧНІ РИСИ ВОКАЛІЗМУ
ТА КОНСОНАНТИЗМУ В ГОВІРЦІ СЕЛА ЗАЛУЖЖЯ
(На матеріалі словника «Говірки села Залужжя
Дубровицького району Рівненської області»¹)**

I. Архаїзм у вокалізмі: восьмифонемна система

Фонетична система говірки характеризується збереженням восьмифонемного вокалізму. Це ключова архаїчна риса, що відрізняє говірку від літературної норми.

Особливої уваги заслуговує рефлексія давніх голосних:

1. **Секундарний [і] з [ѣ] та [е]:** спостерігається чітке вживання голосних [е] та [і] з давнього [ѣ] відповідно до секундарного [і], наприклад: *л'іс* (від *ліес*). Проте, у ненаголошеній позиції фіксуємо паралельне збереження [е] (*ме'шок, пе'сок*) та перехід до [і] (*'н'іс'н'а*).
2. **Перехід [о] в [у] в новоутворених закритих складах:** Це одна з найяскравіших і найважливіших фонетичних рис. Етимологічне [о] переходить в [у] під наголосом, що не є типовим для центральної української мови: *вул, стул, кун', куш*. Аналогічну зміну [о] на [у] фіксуємо перед [й] (*муї, стуї*).
3. **Нерозвиток секундарного [і] з [о], [е]:** Те, що секундарний голосний [і] **не розвинувся** з етимологічних [о], [е], а трансформувався в [у] (*стул, сул'*), знову ж таки, підтверджує самотність цієї фонетичної системи.

---

¹ Котяш О. Словник «Говірки села Залужжя Дубровицького району Рівненської області». Житомир: ТОВ«Видавничий дім “Бук-Друк”», 2024. 224 с., іл.

II. Консонантизм: боротьба за твердість

Сфера консонантизму виявляє не менш цінні явища, особливо в частині збереження давньої твердості:

1. **Тверді шиплячі та [р]:** У говірці майже завжди зберігається **тверда вимова шиплячих** ('жінка, та'лоши, 'мажи) та **твердий [р]** незалежно від позиції (*рад, зо'ра, 'бура, бу'рак, 'рідко, 'ризат', риж*). Не збереглося м'якої вимови перед [і].
2. **Ненаголошений [і] та [ли]/[л'і]:** У говірці не виявлено звукосполюки [ли], натомість переважає [л'і] у дієсловах минулого часу множини: *хо'д'іл'і, спевал'і, ро'бил'і*, що є залишком давнього [і] та свідчить про відсутність конвергенції давніх [і] та [ы].
3. **Збереження кінцевого твердого [ц]:** Прикінцевий [ц] у іменниках ('пал'ець, ко'нець) майже завжди стверділий.
4. **Збереження кінцевого приголосного [т'] в інфінітивах:**
Спе'ват', ни'сат', но'с'ім', голо'с'ім', причому існує паралельна форма – ті: *спе'ват'і, ни'сат'і, но'с'ім'і, голо'с'ім'і...*

III. Морфологічні та дисимілятивні інновації

Поряд із архаїзмами, у говірці існують інноваційні та перехідні явища:

1. **Зміна [мй] у [мн']:** Зафіксована заміна сполучення [мй] на [мн'] (*м'н'асо, м'н'ата*), що є типовим для західнополіських говірок і відображає міждіалектні контакти.
2. **Зникнення подовження та [й]:** У вимові часто **не відбулося подовження приголосних** (*ни'тан'е, жи'т'е*), хоча в збірних іменниках (*во'рун'йе, з'іл'йе*) [й] зберігається.
3. **Дисимілятивні зміни:** Наявність дисимілятивних змін в окремих лексемах ([кт] → [хт]: *'дохтур; [чт] → [шт]: ш'тири*) вказує на процес полегшення артикуляції.
4. **Синтаксичні особливості:** Варто відзначити і певні синтаксичні особливості, як-от використання давального відмінка для позначення суб'єкта стану: «*ме'н'і бо'л'ім голо'ва*» замість «*у мене болить...*»

Висновки

Говірка села Залужжя є унікальним мовним об'єктом. Вона демонструє системне збереження восьмифонемного вокалізму, чітку рефлексію давнього [о] в [у] та консервацію твердої вимови шиплячих і [р]. Ці доміанти підтверджують її глибокий архаїчний статус. Подальше вивчення цієї говірки, особливо її морфології та синтаксису, дасть змогу зробити значний внесок у загальну картину української діалектології.